

УДК 378.4(477.74-21)(091):655.55

О. Є. Музичко,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Єлисаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
e-mail: sandro06@ukr.net

ТРИ МАЛОВІДОМІ РЕЦЕНЗІЇ НА ЮВІЛЕЙНІ ВИДАННЯ З ІСТОРІЇ ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА: АВТОРИ, ТЕКСТИ, КОНТЕКСТИ

Предметом цієї статті є критичний аналіз історії та історіографії Одеського державного університету імені І. І. Мечникова – попередника сучасного Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, – що відбитий у рецензіях одеських авторів, істориків С. Борового, В. Галяса та правозахисника, літератора, дисидента В. Барладяну на три ювілейних видання 1968, 1991 і 2000 років.

Ключові слова: рецензії, ювілейні видання, Одеський державний університет імені І. І. Мечникова.

Черговий ювілей ОНУ ім. І. І. Мечникова, що наближається, актуалізує всі аспекти історії, джерелознавства та історіографії закладу (враховуючи, безумовно, історію всіх закладів-попередників). Одним з найбільш специфічних, складних і мало розроблених дослідницьких завдань є вивчення образів університету, що циркулювали у громадській та науковій думці [21]. Зокрема, йдеться про вивчення не лише історіографії університету, але й її рецепції сучасниками (історіографія історіографії). Вочевидь, передусім варто дослідити особливості сприйняття віхових, етапних, праць, що готувалися впродовж кількох років та видавалися до ювілеїв одеського вогнища вищої освіти. Ювілеї були не лише науковим, але й громадським явищем, акумулюючи особливості часу, в який вони відзначалися, а відтак такими самими рисами забарвлені й ювілейні праці. У нечисленних узагальнююче-концептуальних роботах з історії ОНУ це завдання оминається [19, с. 29]. Вважаємо, даремно, адже виявлення та аналіз критичних відгуків посприяє виробленню імунітету до догматизації та глорифікації ювілейних видань (тобто сприйняття їх як джерел, а не як історіографічних пам'яток, які лише й є вірними), що спостерігаємо у багатьох читачів, особливо з числа студентів, і головне – дозволить покращити рівень подальших узагальнюючих і окремих праць з історії ОНУ.

На сьогодні більш відомими є або глорифікаторсько-піднесені відгуки, або занадто оглядові та лапідарні [10]. Натомість, вважаємо не випадковим фактичне викреслення з історіографічного обігу справді критичних відгуків, що лише частково є справді науковими рецензіями. У цій статті ставимо за мету проаналізувати саме ці маловідомі рецензії, яких поки що знаємо три, на три ювілейні видання з історії Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова – 1968, 1991, 2000 років. «Глухі» згадки про дві з цих рецензій можна зустріти у доступних виданнях [6, с. 78; 7, с. 9]. Рецензія ж С. Борового є архівним джерелом, що досі не запроваджена в історіографічний обіг, ані його біографами, ані істориками університету. Втім, і рецензія В. Барладяну надрукована у такій рідкісній газеті, що нам дове-

лося користуватися примірником, що зберігається в архіві відомого бібліографа В. Фельдмана [2].

Авторами цих трьох відгуків були досить відомі персони, хоч і різною мірою, які розвивали одеську освіту та культуру знову ж таки по-різному: історики С. Я. Боровой (1903-1989), В. Т. Галяс (1921-2006) та філолог В. В. Барладяну (1942-2010) (літературне ім'я – Берладник). Двоє перших були не лише істориками, але й бібліографами та книгознавцями. В. Галяса, постійного «мешканця» Наукової бібліотеки ОДУ, і сьогодні пам'ятає частина її сучасних співробітників. Всі троє працювали у навчальних закладах вищого типу: С. Боровой довгий час у Кредитно-економічному інституті, В. Галяс та В. Барладяну – в ОДУ. На відміну від кабінетних вчених С. Борового та В. Галяса, В. Барладяну вів кипучу громадську діяльність, ставши відомим правозахисником-дисидентом, зазнавши репресій влади, викликавши вкрай неоднозначні почуття серед оточення [24, с. 68-70]. Втім, і єврейського історика С. Борового, і двох українців В. Галяса та В. Барладяну єднала така риса, як принциповість, нонконформізм. Непримітний та неамбітний В. Галяс, за спогадами доньки, був «предельно честный и непоколебимый в своих принципах, несмотря на кажущуюся мягкость и сговорчивость» [13]. Ця риса дозволила всім трьом зберегти своє національне «Я» у непростих умовах.

Спільною рисою трьох рецензій є велика доля полемічної заостреності (найменш яскраво відбита у С. Борового, найбільше – у В. Барладяну). Якщо мотивація С. Борового була суто науковою, то українські рецензенти переймалися і націєтворчими завданнями, надаючи великого значення відображенню в ювілейних виданнях історії української національної науки та культури.

Видатний історик економіки та культури, доктор історичних наук С. Боровой не потребує спеціальної презентації. У структурі його великої та цінної наукової спадщини опублікована (як найменш доступна з цих трьох) у додатку до цієї статті рецензія 1965 року на макет-рукопис першого україномовного ювілейного узагальнюючого видання про ОДУ, що побачила світ тільки у 1968 році, не посідає великого значення [1, арк. 285-293]. Варто лише зазначити, що С. Боровой часто вдавався до рецензійного жанру. За рецензіями до нього зверталися як претенденти на наукові звання (як офіційного опонента і як рецензента авторефератів дисертацій), так і освітні та наукові установи, причому далеко не лише одеського, але й республіканського та союзного масштабу. Тому обрання саме його рецензентом рукопису солідного проекту виглядає закономірно (втім, не знаємо, чи зверталися видавці до інших осіб, як одеситів, так і з-поза меж міста). Місія С. Борового буде виглядати ще більш логічно, якщо врахувати його зв'язки з ОДУ: з низкою професорів він був знайомий по спільній праці в архівах та бібліотеках у 1920-1930-х рр., роках евакуації, виконував місію опонента на захистах інших колег чи рецензента їхніх праць, писав з деякими спільні статті і т. п. У листопаді 1963 року з нагоди 60-річчя народження та 40-річчя науково-педагогічної діяльності С. Борового історичний факультет ОДУ надіслав йому привітання за підписом декана С. Ковбасюка та секретаря партбюро П. Чухрія, в якому, зокрема, ювіляра називали «активным и неутомимым деятелем советской исторической науки», і наголошувалась його заслуга у вивченні історії Одеси, участь в роботі відтвореної ради із захисту кандидатських дисертацій з суспільних наук.

Видання 1968 року несе на собі відбиток плідної доби Відлиги, передусім для української культури. Це сприяло якості цього варіанту історії ОДУ – найкращого на сьогодні узагальнюючого нариса з історії цього закладу, де були доволі органічно поєднані аспекти ролі закладу у суспільному житті з висвітленням розвитку в

ньому наук. Вперше після років викреслення з історії одеської науки було згадано вчених-емігрантів П. Біцилли, А. Флоровського, Н. Кондакова і навіть М. Слабченка. Втім, останнього згадали цілком у дусі часу, обережно, тільки про його студентські роботи і, з парадоксальним зауваженням, про те, що до викладання у Новоросійському університеті його не допустили «у зв'язку з причетністю до українського буржуазного націоналізму» (це про соціаліста-то і марксиста!) [12, с. 328, 409-410]. Насправді такий пасаж більше б пасував до 1930 р., коли М. Слабченка справді репресували за цим ярличним звинуваченням.

В нашому розпорядженні немає рукопису «ОДУ-100», і тому, з одного боку, ми не можемо оцінити всю об'єктивність зауважень С. Борового і вловити всі нюанси, але з іншого – саме завдяки відгуку маємо унікальну можливість дізнатися про процес підготовки видання. Ані до, ані після написання рецензії історія університету більше не потрапляла у сферу інтересів С. Борового. Проте, текст рецензії яскраво свідчить, що загальна ерудиція історика та власний досвід дозволили йому глибоко проаналізувати роботу університетських колег. Загальний тон і концептуальне навантаження тексту С. Борового на сьогодні вже не можуть задовольнити дослідника, наприклад, поділ викладачів та студентів на прогресивних лівих та мракобісних правих, а також занадто різкі межі пристойності (див. про проф. В. Д. Каткова) характеристики останніх [27]. Втім, С. Боровий уникав занадто сильної радикалізації цього погляду, відзначаючи наукову вартість як не менш важливий критерій для оцінки професорів, ніж їхніх політичних поглядів. Не може сьогоднішній історик услід за С. Боровим та усіма іншими радянськими авторами шельмувати професуру Одеси періоду румунської окупації (в даному тексті див. про Б. Варнеке, в листах до Ю. Меженка та своїх спогадах С. Боровий так відгукувався про інших професорів, наприклад В. Селінова), в діяльності якої були далеко не лише негативні моменти, але й такі, що були спрямовані на відродження позитивних дорадянських традицій. Більшість фактографічних зауважень С. Борового є влучними і можуть бути використані навіть як довідкові. Особливо сміливими та свіжими були його зауваження про брак відомостей про процентну норму (для євреїв), репресії 1937 р., про що автори побоялися написати навіть під час Хрущовської відлиги, але ретельно досліджують тепер [26]. Абсолютно погоджуємося і з досі актуальним зауваженням С. Борового про необхідність включення історії Одеських вищих жіночих курсів до історії Новоросійського університету, що й досі розглядаються як цілком окремі структури, та нині є загроза, що Курси знову розчиняться в чоловічій історії у новому варіанті історії ОНУ, що готується до 2015 року.

Зауваження про Є. Тріфільєва, І. Тіктіна та А. Готалова несуть флер мемуарності, а щодо останнього – то й підвищеної суб'єктивності (А. Готалов належав до недругів С. Борового). І. Тіктіну С. Боровий присвятив некролог, щоправда, не підписаний, який потім він розкрив у мемуарах (втім, парадоксальним чином біографи С. Борового так і не включили цей некролог до переліку його праць) [5, с. 287; 23]. Проте, деякі фактичні зауваження є неточними або дискусійними. Так, навряд чи доцільно вважати С. Аваліані одним з засновників Тбіліського університету, що виник у 1918 р., тоді як навіть у 1919 р. грузинський історик перебував ще в Одесі [17]. Закликаючи згадати про факт тривалої боротьби правих та лівих професорів проти дисертації Грибовського, С. Боровий насправді мав на увазі скандальну «справу Тимофєєва» 1905-1908 рр., навіть з відлунням у 1915 р., яка дійсно оберталася навколо дисертації петербурзького вченого О. Г. Тимофєєва про тілесні покарання (критику О. Тимофєєва, як і у випадку з Є. Тріфільєвим, започат-

кував М. П. Павлов-Сильванський) [14, с. 54, 58, 59, 74]. До речі, проти дисертації як низькопробної висловлювалися не лише ліві, але й такі консерватори, як І. А. Линниченко. Навряд чи вірне і зауваження С. Борового про те, що матеріальні негаразди відчували тільки приват-доценти. Насправді відчуття матеріального задоволення та стану не залежало тільки від зарплатні. Показовими є матеріали засідання професорів 1870 р., на якому професори одностайно підтримали такий спіч колеги-ветерана О. Богдановського: «Жизнь наша в Одессе, среди богатого, бойкого, торгового населения, может быть еще менее удобна, чем в других университетских городах. С одной стороны большая, против других провинциальных городов, дороговизна всего, необходимого даже для скромного существования, а с другой – значительная заработная и наемная плата здесь всякого другого труда (прикащики в магазинах средней руки здесь получают не менее 1500 руб., бухгалтеры и кассиры торговых домов 4-5 тыс., простые факторы и маклера проживают со своими семьями не менее 4 тыс. в год каждый) ставят нас здесь часто в совершенную невозможность доставлять себе и семьям нашим хоть бы такое необходимое удовольствие, как жизнь вне города, в течение лета» [22, с. 134-141].

Більш дискусійними є зауваження С. Борового про наукову спадщину Є. Трифільєва та О. Маркевича. Сучасні науковці услід за авторами «ОДУ-100» не схильні так радикально принижувати значення педагогічно-наукової діяльності Є. Трифільєва і, думається, значною мірою справедливо [20]. Оцінка класичної праці О. Маркевича з історії НУ як «удивительной по хаотичности, необработанности материалов» є неординарною, адже, хоча вже А. Степович обережно дорікав автору за брак відомостей про внутрішню історію, в подальшому перемогла цілком глорифікаторська тенденція [25]. Так, у 1999 р. З. Першина називала труд О. Маркевича «чудово виданою фундаментальною працею» [19, с. 24]. Вважаємо оцінку С. Борового занадто суворою, хоча і корисною в плані більш прискіпливого аналізу і уникнення занедто захоплених оцінок, що загрожують вже зауваженою нами тенденцією до перетворення узагальнюючих праць на непогрішимі джерела. Звісно, С. Боровой зауважив далеко не всі фактичні недоліки «ОДУ-100». Як приклад наведемо те, що автори примудрилися у нарисі про Одеське бібліографічне товариство при НУ не згадати про його засновника, беззмінного голову та мотор І. А. Линниченка. Дуже маргінально у праці представлені роль НУ у житті різних національних громад міста, загалом національний склад професорів та студентів, повсякденність тощо.

Опублікована праця переконує, що більша частина зауважень С. Борового, можливо, після консультацій і з іншими рецензентами (київськими?) була врахована. Іноді, щоправда, суто механічно. Яскравим прикладом є поява в уривку про доробок С. Аваліані згадки про його працю про селянські повстання. П. Чухрій не взяв на себе перевірку інформації і скалькував її, напевно, прямо з відгуку С. Борового, без вказівки дати видання і точної назви [12, с. 327].

Рецензія В. Галяса з'явилася вже за зовсім інших умов та обставин: стала відома широкому колу осіб завдяки публікації в газеті університету (доречно відзначити неординарність цього факту, адже таким чином університет фактично критикував сам себе, на шпальтах власного видання, що було ознакою часу – потягу до демократизації) та у скороченому вигляді у київській пресі [8; 9]. Слід також врахувати національне піднесення тих часів, боротьбу за українізацію вищої освіти, декомунізацію, що породжували гострі дискусії в університетському середовищі і передусім на шпальтах «Одесского университета». Для В. Галяса звернення до рецензійного жанру теж не було новим. Не новим був і жорсткий підхід до рецен-

зованої праці. Мотивація ж написання відгуку полягала не лише у національній площині, бажанні актуалізувати українську складову історії закладу, але й суто історіографічній – давніми епістолярними контактами В. Галяса з А. Флоровським. Зокрема, значну увагу А. Флоровський приділяв історії університету, давав оцінки різним аспектам історії закладу [7]. Припустимо, що інтерес В. Галяса до історії ОДУ був згенерований саме цим спілкуванням. Він же прищепив йому своєрідний імунітет до радянської догматизації історії закладу.

На момент написання відгуку, який сам автор у властивій для нього манері оцінював надзвичайно скромно («дана замітка суб'єктивного читача аж ніяк не скидається на рецензію»), В. Галяс вже тривалий час перебував на пенсії, хоча тримав тісний зв'язок з університетськими колегами, що надавало йому можливість для жорстких оцінок з позиції ветерана (недаремно відгук підписаний «В. Галяс, абітурієнт ОДУ 1939 року»). Головним лейтмотивом його рецензії є теза про регрес праці 1991 р. порівняно з працею 1968 р., з чим варто погодитись, як і з тезою про те, що слід було б структурувати текст, як у 1968 р.: на загальноісторичний нарис та про окремі науки. В. Галяс також критикував книгу за відсутність наукового апарату, невдалий підбір ілюстрацій (втім, і в попередніх виданнях, це були дуже проблемні царини – у Маркевича та історії 1940 р. ілюстрацій не було, в «ОДУ-100» – було обмаль приміток), применшення ролі Б. Ляпунова. Навряд чи можна вважати занадто великим недоліком брак інформації про партійну приналежність студентів НУ. Втім, головні і подекуди вбивчі характеристики нариса полягали в іншій площині: «Подекуди книга не позбавлена старих стереотипів і традицій історії КПРС, коли в світлі марксизму-ленінізму не визнавався плюралізм думок» і «висвітлення української культури не знайшло належного місця». Рецензент вірно зауважив нехтування згадками про видатних вчених, змушених поїхати в еміграцію: Н. Кондакова, П. Біцилли (обидва були згадані, хоч і обережно та лапідарно у виданні 1968 р.), Г. Флоровського. «А в радянський час кафедра історії України то з'являлася, то щезала», – з сумом та натяком констатував очевидне В. Галяс і абсолютно вірно вказав на неуважність авторів, особливо порівняно з виданням 1968 р., до місця ОДУ в історії української культури. Зокрема, кричущою була ігнорация постаті М. Слабченка, М. Чайковського, факту праці в НУ О. Грушевського, який у 1907 р. вперше в російсько-імперських університетах прочитав курс лекцій з історії України українською мовою (див. про цей факт докладно [15]). Показово, що у 1999 р. одна з авторів «ОДУ-1991» професор З. Першина фактично погодилась з оцінками В. Галяса щодо загального враження від цього ювілейного видання: «Редколегія відмовилася від прийнятого у попередньому виданні принципу компактного викладу історії розвитку науки протягом усієї історії університету, розкидавши цей матеріал по різних розділах. Була пропущена характеристика ряду видатних учених, деякі імена забуті. Про труднощі і протиріччя в розвитку науки і вищої освіти у роки радянської влади і в цьому виданні не згадувалось» [19, с. 28].

Отже, вважаємо рецензію В. Галяса найкращим твором в його доробку, важливою ланкою в процесі відродження та формування новітніх основ історичної україністики в Одесі. Значною мірою на цьому тексті, передусім концептуально, але частково й фактологічно, будувалась широко знана стаття З. Першиної в «Українському історичному журналі» у 1994 р. про розвиток традицій вивчення історії України в Одесі. Враховуючи давні й тісні зв'язки В. Галяса та З. Першиної (саме він довгий час постачав її літературою з бібліотеки, приносячи їй додому книги), не виключені й прямі консультації з боку В. Галяса З. Першиної.

Частим фігурантом на шпальтах одеських газет, зокрема «Одесского университета», у 1990-х роках був чільний діяч Народного Руху України В. Барладяну. Причому переважав досить скандальний контекст: звинувачення його у міфологізації, примітивізації, глорифікації української культури та історії, русофобії. Втім, часто ця критика була зумовлена українофобськими комплексами самих критиків. Ці обставини ускладнили роботу В. Барладяну в ОДУ, з яким він мав проблеми ще в часи молодості, коли виключався з університету. Всі ці особливі риси ситуації акумулювала рецензія В. Барладяну на чергову ювілейну історію ОДУ 2000 року видання [4]. Агресивний тон рецензії нагадував бажання автора поквитатися з образами. Недаремно в інтерв'ю соратнику В. Барладяну запально коментував: «Ти не читав оцю «Ще одну історію Одеського університету»? Зараз вона вийде в Лондоні без помилок [якщо це перевидання і побачило світ, нам його виявити наразі не вдалося – О. М.]. Я там показав, що вся історія Одеського університету – це історія боротьби з українством. Мене, знаєш, ненавидять в університеті. Прогнати мене після цієї рецензії на історію університету вони не можуть, бо це зразу стане ще однією антиукраїнською акцією» [28]. Відгуки В. Галяса та В. Барладяну поєднує факт їх появи в газетах, щоправда, на цей раз поза університетській, головна увага до української проблематики, спільність критики радянських підходів до історії вищої освіти. У В. Барладяну останнє є ще більш жорстким, пересипане особистими випадками на адресу, на його думку, таких істориків з радянським мисленням, як М. Раковський. Резюме В. Барладяну було занадто радикальним: «Ця «Історія» є вкрай шкідливою для української науки», але концептуальний позитивний меседж цілком адекватним: «Історія ОДУ є частиною історії саме України».

Подібно до видавців 1991 р. видавці 2000 р. теж віддали перевагу поліграфічності та ілюстративності над докладністю та науковістю, що вже само по собі наражало на претензії. Попри зазначені вище особливості постаті автора, більшість його оцінок такі є вірними. Особливістю його рецензії є те, що вона майже повністю присвячена новітній добі – від середини ХХ ст. до середини 1970-х років. Останні базуються на особистих враженнях автора. Щодо ХІХ ст. В. Барладяну обмежився хіба що зауваженнями про ігнорування авторами ролі В. Григоровича та Д. Княжевича (автор згадував їх саме у такому порядку, порушуючи хронологію) в заснуванні університету і за радянською традицією приписування її М. Пирогову. Причиною такого підходу він вважав те, що Д. Княжевич та В. Григорович були «свідомими українцями». З цією конструкцією не можна погодитись, адже щодо Д. Княжевича ми взагалі не маємо таких фактів, але й В. Григорович, попри його симпатії до лідера одеських українців Л. Смоленського, толерантності до різних слов'янських народів, мов та культур, навряд чи потрапляє під таку радикалізовану характеристику. І, звісно, не можна применшувати роль М. Пирогова. Зовсім голословним є твердження В. Барладяну про те, що вирішальну роль у називанні ОДУ іменем І. І. Мечникова відіграло його неслов'янське походження (натяк на єврейське походження матері біолога). Натомість одним з перших В. Барладяну справедливо наголосив на вартості університету, що працював в Одесі у 1941-1944 роках, нагадавши і про роль закладу в становленні П. О. Каришковського. Щоправда, він занадто радикально заперечив доробок евакуаційного аналогу. Сучасні дослідження підтверджують тезу автора про наявність в Одеському університеті осередку ОУН [16]. Нагадав В. Барладяну і про складну та трагічну долю репресованих після повернення комуністів – професорів П. Потапова, П. Єршова, А. Недзвідського. Чи не вперше автор поставив проблему вивчення боротьби зі всім українським в

університеті впродовж 1930-х – 1970-х років, вірно зауваживши спільність цього процесу. Зокрема, він нагадав «секрет полішинеля», те, про що довгий час було не прийнято згадувати – відставку ректора О. Юрженка, русифікацію університетської газети, репресії проти професора-україніста П. Воробей (до речі, автор навів маловідомий факт, що приводом до гонінь стало те, що П. Воробей у своїй брошурі з історії України для іноземців назвав Україну Україною, а не УРСР). Відкрито називалися винуватці бід талановитого українця – М. Раковський, І. Дузь, Н. Якупов. Нагадував рецензент і зовсім нещодавню історію зі звільненням з закладу талановитих українців – М. А. Дашенко, М. О. Степняка-Лапшина, М. Шах-Майстренко. Всі ці аспекти заслуговують на ретельне дослідження.

Отже, згадані відгуки розцвічують новими фарбами здавалося б суху, офіційну історію написання історії/історій ОНУ, особливо у специфічному ювілейному жанрі. Зауважимо, що присмаки скандальності, емоційності, упередженості, що властиві деяким відгукам, не були у другій половині ХХ століття чимось принципово новим. Вже під час написання ювілейних праць з історії Новоросійського університету це викликало підклимну боротьбу між партіями професорів, що іноді переносилося і до самих ювілейних текстів. Так, М. Попруженко у відомому ювілейному тексті 1915 р. досить несподівано і навіть недоречно кольнув І. Линниченка, що підсилювало конфлікт між ними, який вилився згодом на шпальти преси. Важливі рецензії і суто для доповнення біографій їхніх авторів, часто причетних до історії університету. Таким чином, історія та історіографія тісно переплітаються, відкриваючи нові грані і надаючи нові перспективи для якомога якіснішої реконструкції одного з найважливіших сегментів історії Одеси і України загалом.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Одеської області. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Д. 3.
2. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Архів В. Фельдмана. – Картон 29, №. 142. – Арк. 203-251.
3. *Авалиани С. Л.* Волнения крестьян в царствование императора Александра I [Текст] / *Симон Лукич Авалиани.* – Сергиев Посад, 1912. – 74 с.
4. *Барладяну-Бирладник В.* Ще одна советська історія ОДУ [Текст] / В. Барладяну-Бирладник // *Окна.* – 2000. – № 14/15 (29 дек.).
5. *Боровой С. Я.* Воспоминания [Текст] / Саул Яковлевич Боровой. – М. : Иерусалим, 1993. – 383 с.
6. Валентин Андрійович Сминтина [Текст] : біобібліогр. покажчик / наук. ред. О. В. Сминтина ; авт.-упоряд. М. О. Подрезова ; ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : Астропринт, 2008. – 231 с.
7. Василь Терентійович Галяс [Текст] : (біографічні матеріали до 85-річчя з дня народження) / упоряд. В. М. Хмарський. – Одеса : Гермес, 2006. – 81 с.
8. *Галяс В. Т.* Дрібні суб'єктивні міркування читача книги «Одесский университет, 1865-1990» [Текст] : (одні претензії замість одної рецензії) / Василь Терентійович Галяс // *Одес. ун-т.* – 1992. – 1 июня.
9. *Галяс В. Т.* Чого не узнають студенти [Текст] : («Одесский университет, 1865-1990») / Василь Терентійович Галяс // *Друг читача.* – 1992. – 11 листоп.
10. *Губарь О.* 135 плюс 60 [Текст] / О. Губарь // *Одес. вестн.* – 2000. – 13 июля.
11. Історія Одеського університету (1865-2000) [Текст] / гол. ред. В. А. Сминтина ; ред.-упоряд.: Л. О. Ануфрієв, С. О. Аппатов, Ю. О. Амброз [та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2000. – 226 с.
12. Історія Одеського університету за 100 років [Текст] / ред. кол.: Н. І. Букатевич, Г. А. В'язовський, І. М. Дузь [та ін.] ; відп. ред. О. І. Юрженко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 423 с.
13. *Краева (Галяс) Р.* Некролог В. Т. Галясу [Текст] / Р. Краева (Галяс) // *Порто-Франко.* – 2006. – 16 июня.
14. *Музичко О. Є.* Засновник Одеського інституту народного господарства професор Олексій Якович Шпаков (1868-1927) [Текст] : біографічний нарис / Олександр Євгенович Музичко. – Одеса, 2011. – 224 с.

15. Музичко О. Є. Одеський період життя Олександра Грушевського: формування основ одеської історичної україністики [Текст] / Олександр Євгенович Музичко // Юго-Запад. Одессика. – Одесса, 2011. – Вып. 12. – С. 263-287.
16. Музичко О. Є. Українська студентська громада Одеського університету в роки Другої світової війни [Текст] / Олександр Євгенович Музичко // Укр. історик. – 2010-2011. – Т. 47-48, вип. 1-4. – С. 187-202.
17. Музычко А. Е. Грузинский историк Симон Лукич Авалиани в научной и общественной жизни Одессы начала XX в. [Текст] / Александр Евгеньевич Музыкачко // Юго-Запад. Одессика. – 2009. – Вып. 8. – С. 150-173.
18. Одесский университет, 1865-1990 [Текст] / отв. ред. И. П. Зелинский [и др.]. – Одесса, 1991. – 159 с.
19. Першина З. В. Історіографічний підсумок та проблеми вивчення історії Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова [Текст] / Заїра Валентинівна Першина // Зап. іст. ф-ту. – 2000. – Вып. 10. – С. 24-31.
20. Попова Т. Н. Из истории Новороссийского университета: Е. П. Трифилев [Текст] : к 140-летию со дня рождения : биоисториографический контур / Татьяна Николаевна Попова // Проблемы славяноведения. – Брянск, 2007. – Вып. 9. – С. 42-62.
21. Посохов С. І. Образи університетів Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. в публіцистиці та історіографії [Текст] / Сергій Іванович Посохов. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2006. – 368 с.
22. Протоколы заседаний Совета Императорского Новороссийского университета за май 1870 года [Текст]. – Одесса, 1870.
23. Профессор Г. И. Тиктин [Текст] : некролог // Сб. тр. Одес. кредитно-экон. ин-та. – Одесса, 1947. – Т. 2. – С. 141-142.
24. Рух опору в Україні, 1960-1990 [Текст] : енциклопедичний довідник / передм.: О. Зінкевича, О. Обертаса. – К. : Смолоскип, 2010. – 804 с.
25. Степович А. И. [Рецензия] [Текст] / Андроник Иоаникиевич Степович // Киевская старина. – 1891. – № 9. – С. 506-507. – Рец. на кн.: Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета / А. И. Маркевич. – Одесса : Экон. тип., 1890. – XV, 734, ХС с.
26. Урсуд П. Особливості науково-дослідної роботи викладачів, аспірантів і студентів історичного факультету Одеського державного університету в 1934-1941 роках [Текст] / Дмитро Павлович Урсуд, Едуард Петрович Петровський // Зап. іст. ф-ту. – Одеса, 2009. – Вып. 20. – С. 300-312.
27. Хаусманн Г. Гражданское общество как социальное движение: пример студенческого движения в Новороссийском университете г. Одессы, 1905-1914 [Текст] / Гвидо Хаусманн // Гражданская идентичность и сфера гражданской деятельности в Российской империи. Вторая половина XIX – начало XX века. – М. : РОССПЭН, 2007. – С. 239-262.
28. [Інтерв'ю В. Барладяну-Бирладника В. Овсієнку] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.khpg.org/en/index.php?id=1203669040>. – Назва з екрана.

References

1. *Derzavnyi arhiv Odeskoi oblasti* [State Archives of Odesa Region]. Fund P-7400, inventory 1, dossier 3.
2. *Naukova biblioteka Odeskoho natsionalnoho universytetu im. I. I. Mechnykova. Arkhiv* [Scientific library of Odesa I. I. Mechnikov National University. V. Feldman's private book collection]. K. 29, no. 142.
3. Avaliani S. *Volneniya krestyan v tsarstvovaniye imperatora Aleksandra I* [The peasants' commotion during the reign of Alexander I of Russia]. Sergiev Posad, 1912, 74 p.
4. Barladyanu-Byrladnyk V. *Sheche odna sovietska istoriia ODU* [Another Soviet history of Odesa University]. *Okna*, 2000, no.14-15.
5. Borovoy S. *Vospominaniya* [The memoirs]. Moscow, 1993, 383 p.
6. *Valentyn Andriiovych Smyntyna* [Valentyn Andriiovych Smyntyna]. Odesa, 2008, 231 p.
7. *Vasyl Terentiiiovych Halias (biohrafichni materialy do 85-richchia narodzhennia)* [Vasyl Terentiiiovych Halias (biographical materials to the 85th anniversary of his birthday)]. Odesa, 2006, 81 p.
8. Halias V. *Dribni subiektyvni mirkuvannia chytacha knyhy «Odesskiy universitet. 1865-1990» (odni pretenzii zamist odnoi rezenzii)* [Small subjective opinions of a reader of the book «University of Odesa» (claims instead of one review)]. *Odesskiy universitet*, 1992, 1 June.
9. Halias V. *Choho ne uznaiut studenty. «Odesskiy universitet. 1865-1990»* [What do not students learn. The university of Odesa]. *Druh chytacha*, 1992, 11 November.
10. Gubar O. 135 plus 60. *Odesskiy vestnik*, 2000, 13 July.

11. *Istoriia Odeskoho universytetu (1865-2000)* [History of the University of Odesa (1865-2000)]. Odesa, 2000, 226 p.
12. *Istoriia Odeskoho universytetu za 100 rokiv* [History of the University of Odesa in last hundred years]. Kyiv, 1968, 423 p.
13. Krayeva (Galyas) P. Nekrolog V. T. Galyasu [The obituary of V. T. Galyas]. *Porto-Franko*, 2006, 16 June.
14. Muzychko O. *Zasnovnyk Odeskoho Instytutu narodnoho hospodarstva Oleksii Yakovykh Shpakov (1868-1927)* [The founder of Odesa Institute of National Economy – professor Olexiy Yakovykh Shpakov (1868-1927)], Odesa, 2011, 224 p.
15. Muzychko O. Odeskyi period zhyttia Oleksandra Hrushevskoho: formuvannya osnov odeskoi istorichnoi ukrainistyky [Odesa during the life of Alexander Hrushevsky: forming the base for Ukrainian Historical Studies in Odesa]. *Yugo-Zapad. Odessika* [South-West. Odesa], 2011, vol. 12, pp. 263-287.
16. Muzychko O. Ukrainska studentska hromada Odeskoho universytetu v roky Druhoi Svitovoi viiny [The Ukrainian student community of Odesa University during the Second World War]. *Ukrainskyi istoryk* [An Ukrainian historian], 2010-2011, vol. 47-48, no. 1-4, pp. 187-202.
17. Muzychko A. Gruzynskiy istoryk Simon Lukich Avaliany v nauchnoy i obshchestvennoy zhyzni Odesy nachala XX veka [Georgian historian Simon Lukich Avaliani in the scientific and social life of Odesa in the beginning of the XX century]. *Yugo-Zapad. Odessika* [South-West. Odesa studies], 2009. vol. 8, pp. 150-173.
18. *Odesskiy universitet, 1865-1990* [The university of Odesa]. Odesa, 1991, 159 p.
19. Pershyna Z. Istoriohrafichni pidsumok ta problemy vyvchennia istorii Odeskoho derzhavnogo universytetu im. I. I. Mechnykova [Summary and historiographical problems of studying the history of Odesa I. I. Mechnikov National University]. *Zapysky istorichnoho fakultetu*, 2000, vol.10, pp. 24-31.
20. Popova T. N. Iz istorii Novorossiyskogo universiteta: Ye. P. Trifiliyev: k 140-letiyu so dnya rozhdeniya. [From the history of Novorossiysky University: E.P. Trifilev. To the 140th anniversary of his birth]. *Problemy slavyanovedeniya* [The problems of Slavic study], Bryansk, 2007, vol. 9, pp. 42-62.
21. Posokhov S. I. *Obrazy universitetiv Rossiiskoi imperii druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. v publitsystitsi ta istoriohrafii* [The images of the universities of Russia Empire of the late nineteenth - early twentieth century in publicism and historiography]. Kharkiv, 2006, 368 p.
22. *Protokoly zasedaniy Soveta Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta za may 1870 goda* [The protocols of meetings of the Council of the Imperial Novorossiysky University in May, 1870]. Odesa, 1870.
23. Professor G. I. Tiktin: nekrolog [Professor G. I. Tiktin: the necrology]. *Sbornik trudov Odesskogo kreditno-ekonomicheskogo instituta* [The collection of proceedings of Odesa Institute of credit and economics], Odesa, 1947, vol. 2, pp. 141-142.
24. *Ruh oporu v Ukraini: 1960-1990* [Resistance Movement in Ukraine: 1960-1990]. Kyiv, 2010, 804 p.
25. Stepovich A. [Review of the book: Markevich A. I.] *Dvadsatipyatiletiye Imperatorskogo Novorossiyskogo universiteta* [The 25-years of the Imperial Novorossiysky University]. Odesa, 1890]. *Kiyevskaya starina*, 1891, no. 9, pp. 506-507.
26. Ursu D. P., Petrovskiy Ye. P. Osoblyvosti naukovo-doslidnoi roboty vykladachiv, aspirantiv i studentiv istorichnoho fakultetu [The features of teachers' and students' researches of historical faculty of the Odesa State University in 1934-1941]. *Zapysky istorichnoho fakultetu*, 2009, vol. 20, pp. 300-312.
27. Hausmann G. Grazhdanskoye obshchestvo kak sotsialnoye dvizheniye: primer studencheskogo dvizheniya v Novorossiyskom universitete goroda Odessa, 1905-1914 [The civil society as a social movement: the case of the student movement in the Novorossiysky University in Odesa. 1905-1914]. *Grazhdanskaya identichnost i sfera grazhdanskoy deyatelnosti v Rossiyskoy imperii. Vtoraya polovina XIX – nachalo XX veka*, [Civic identity and civic activities in the sphere in Russian Empire. The second half of the XIX - early XX century]. Moscow, 2007, pp. 239-262.
28. [Interviu V. Barladyanu-Byrladnyka V. Ovsienku] [An interview of V. Barladyanu-Byrladnyka taken by Ovsienko]. Available at: <http://archive.khpg.org/en/index.php?id=1203669040> (accessed 1 November 2013)

Надійшла 10.11.2013

Додаток

Рецензія С. Я. Борового на рукопис праці «Історія Одеського університету за 100 років / Н. І. Букатеви́ч, Г. А. В'язовський, І. М. Дузь [та ін.] ; відп. ред. О. І. Юрженко. – К. : вид-во Київ. ун-ту, 1968. – 423 с.» (ДАОО. – Ф. Р-7400. – Оп. 1. – Д. 3. – Арк. 85-93 (надруковано на друкарській машинці за підписом С. Борового)

РЕЦЕНЗИЯ

НА РУКОПИСЬ: «ІСТОРІЯ ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЗА СТО РОКІВ»

Приближающийся день столетнего юбилея Одесского (до 1920 года – Новороссийского) университета будет отмечен как знаменательное событие в жизни нашей Родины.

Один из трех университетов дореволюционной Украины (без ее западной части), Одесский университет сыграл видную роль в культурно-общественной казни Украины и России в целом. Превратившийся после победы великой Октябрьской социалистической революции в учебно-научное учреждение принципиально нового типа, но унаследовавший лучшие традиции старого университета, советский Одесский университет, в ряду вузов СССР, с честью выполняет ответственные и почетные задачи по выращиванию высококвалифицированных и идейно вооруженных кадров строителей коммунистического общества, по развитию различных отраслей культуры и науки.

Вековая история университета представляет чрезвычайно большой интерес. С одной стороны, на истории университета необычайно отчетливо отразились все политические, социальные и культурные сдвиги, которые пережила наша страна за эти знаменательные сто лет. С этой точки зрения история университета является очень важной и интересной главой «общей» и специально-культурной истории. Вместе с тем известно, какую роль в политической жизни дореволюционной России играла студенческая молодежь. Поэтому история университета превращается в очень существенную составную часть истории общественно-политического движения и революционной борьбы. И, наконец, университеты – это важнейшие (а до великой Октябрьской социалистической революции почти единственные) центры научной деятельности. Поэтому развитие почти всех отраслей наук тесно связано с историей университетов в такой же мере, как история университета не может быть отделена от истории науки.

Нам представляется, что многочисленные авторы и редакторы этого коллективного труда в целом правильно поняли задачу. Они излагают историю университета на широком политическом и культурно-историческом фоне (особенно это заметно в первых разделах), выясняют идеологические позиции преподавателей университета и определяют их место в общественно-политической борьбе.

Большое место – и это оправдано существом дела – уделено освещению истории студенческого движения, участию студенчества в революционной борьбе. Здесь, естественно, наибольшее внимание уделено показу того, как лучшая часть прогрессивного студенчества изживая народническую идеологию, становится на путь революционного марксизма.

Больше половины текста книги посвящено истории отдельных кафедр, выяснению того места, которое заняли ученые Новороссийского университета в

истории отечественной науки. Естественно, что наибольшее место уделено тем ученым, которыми заслуженно гордится Одесский университет (Мечников, Сеченов, Зелинский, Умов, Щепкин и друг.). Характеристика научных заслуг профессоров обычно связывается с анализом их общественно-идеологических позиций. Материал книги убедительно показывает, что (и вполне закономерно) прогрессивные научные позиции обычно сливаются с передовыми общественно-политическими воззрениями. Вместе с тем, авторы объективно оценивают заслуги тех ученых, (речь идет, понятно, преимущественно об ученых в области так называемых «точных наук»), которые, отложив известный след в науке, не принадлежали к прогрессивному общественному лагерю.

При написании рецензируемого труда авторы использовали очень большой и разнообразный материал. Ими была обследована большая печатная литература. Систематизированы, подобраны и частично извлечены из незаслуженного забвения многие труды одесских ученых. В основу разделов о студенческом движении, а также некоторых других глав книги положены многочисленные архивные документы, в значительной своей части впервые вводимые в научный оборот. Авторы почти всех разделов книги, по сути, не имели предшественников. Многим пришлось идти так сказать по научной целине. Поэтому рецензируемая книга, при стремлении авторов сохранить популярность изложения, в значительной своей части является самостоятельным научным трудом, плодом исследовательских поисков.

Давая в целом вполне положительную оценку рецензируемой книге и считая, что выход этой книги достойно отметит юбилей университета; подчеркивая, что эта книга будет заметным вкладом в нашу очень небогатую литературу по истории советской высшей школы, по истории культуры и науки – мы, вместе с тем, считаем долгом указать на имеющиеся, на наш взгляд, пробелы, ошибки, неточности, отдельные редакционные неувязки. Как легко можно будет убедиться, отмечаемые мною отдельные пробелы, огрехи, редакционные неувязки и т. д., в большинстве своем не имеют принципиального значения. Если согласятся с моими замечаниями и пожеланиями – то редакция сможет их легко использовать в ходе окончательной редакционной подготовки рукописи (перед ее сдачей в производство).

1. В разделах, посвященных дореволюционному периоду, авторы исходят из ленинского учения о борьбе двух культур, это особенно убедительно проводится в первой главе, в частности, на противопоставлении: Сеченов – Цитович. (На мой взгляд, изложение выиграло бы в выразительности, если бы замечания о памфлетах Цитовича следовали сразу же после страниц, говорящих о Сеченове). Однако в последующих главах книги этот принцип проведен не всегда достаточно убедительно. Так, в главе: «Одесский университет в конце XIX в. – 1917 гг.» называются, с одной стороны фамилии профессоров прогрессивного направления, а с другой стороны, реакционного. Но дело не в том, чтобы назвать фамилии или даже квалифицировать партийное лицо того или иного профессора, а надо показать, как в делах, в научной продукции создавалась политико-идеологическая позиция того или иного ученого. Например, было бы интересно указать, что реакционер Казанский написал труд «Власть государя-императора», в котором научно доказывал, что несмотря на манифест 17 октября 1905 г., Россия остается неограниченной монархией; «правый» профессор А. Загоровский в своем курсе семейного права отстаивал самые реакционные законы о браке и т. п. Им надо было противопоставить ученых, которые – пусть даже с непоследовательно либеральных позиций все же разрабатывали темы «крамольные», с точки зрения реакционной профессуры

(например, работы по крестьянскому вопросу А. Флоровского, которого вообще не вспомнили, С. Авальяни и др.). В этом плане надо было вспомнить тех ученых, которые пытались использовать кафедру и лаборатории дореволюционного университета для трудов, направленных на подъем отсталого русского сельского хозяйства (Сапегин, Набоких и др.). Конечно, следует вспомнить о растянувшейся на много лет борьбе «правых» и «левых» вокруг диссертации Грибовского – этой апологии телесных наказаний.

2. Как указывалось, авторы в большинстве случаев определяют общественно-политическое лицо ученых университета. Но есть некоторые исключения. Так, например, говорится о выдающемся офтальмологе Головине, но нигде не оказано, что он был одной из самых одиозных фигур в дореволюционном университете, «прославившись» как вдохновитель и руководитель черносотенных студенческих банд. Еще больше удивляет такой факт: в книге много говорится о научных заслугах проф. Варнеке (по моему, с некоторыми преувеличениями), но ни слова не указано о той позорнейшей роли, которую он играл в дни оккупации. Его «деятельность» в те мрачные дни, его людоедские статьи и выступления не могут быть забыты!

3. Страницы, посвященные развитию в университете биологической науки и «дарвинизма» (см. «1933-41гг.», стр. 13-15; «Философия», стр. 13; «Биология», стр. 7, ос. стр. 22-24), находятся в вопиющем противоречии с той оценкой, которая дается т. Лысенко и его «школе» нашей партийной и специальной печатью (см., например, редакционную статью журнала «Вопросы философии», 1964, № 12, стр. 29). Конечно, эти страницы требуют коренной переработки, иначе это вызовет недоумение советской научной общественности.

4. Из-за сложной структуры книги о некоторых лицах говорится в различных местах. Поэтому совершенно необходимо дополнить книгу именованным указателем.

5. В книге приводится большое число наименований книг и статей. Во многих случаях названия даны в переводе на украинский язык, иногда на языке оригинала. Как правило, отсутствуют необходимые библиографические данные (год издания, наименование журнала и т. д.). Необходимо провести тщательное библиографическое редактирование.

Перехожу к частным («постраничным») замечаниям.

Предисловие

Стр. 1. Конечно, дореволюционные университеты были недоступными для детей рабочих и крестьян. Но все же их нельзя называть «кастовыми» учебными заведениями. Это противоречит всему дальнейшему материалу книги, статистическим таблицам о сословном составе студентов и т. д. «Кастовыми» высшими учебными заведениями дореволюционной России были только «Школа правоведения» и «Александровский лицей».

Стр. 3. Труд Маркевича, удивительный по хаотичности, необработанности материалов, надо было критичнее оценить.

Основание университета

Стр. 9. Тяга на юридический факультет объяснялась тем, что это был обычный путь к чиновничьей-бюрократической карьере.

Стр. 11. Не было «Подольского учебного округа».

Стр. 19. Есть некоторое противоречие между утверждением о крайней общественно-политической ограниченности «лучшей части» профессуры и тем, что говорит тот же автор дальше (напр. стр. 23).

Стр. 33. Следовало бы указать, что Герценштейн был в дальнейшем членом I Госуд. думы (убитый черносотенными террористами).

Стр. 34. Труды Постникова (о нем еще подробнее дальше см. «Полит. экономия», стр. 2) неоднократно использовал (полемизируя с ним) Ленин.

Стр. 29. Деятельность Ляпунова и Томсона приходится на более поздний период.

Ничего не сказано о введенной в 1887 г. «процентной норме». Без разъяснения этого пункта останется непонятным одно из программных требований прогрессивного студенчества и профессуры.

Стр. 47. О материальном положении профессуры говорится подробнее дальше. Очевидно, надо говорить о тяжелом материальном положении приват-доцентуры, а не о профессорах (особенно ординарных), которые принадлежали к числу наиболее высоко оплачиваемых государственных служащих дореволюционной России.

Стр. 48. И все же университет издавал толстейшие тома «Записок».

Стр. 50. Я. Ю. Бардах был еще до революции приват-доцентом.

Университет в 90 гг. – 1917 гг.

Стр. 1. Следовало бы яснее сказать об объективных предпосылках (в связи с ростом капитализма), делавших неизбежным рост внимания к формированию кадров квалифицированных специалистов.

Стр. 4. Перегрузка мало существенными данными о штатах, бюджете и т. д. (это чувствуется и в других местах этой главы).

Стр. 5. Материальная непривлекательность профессорской карьеры относилась только к так назыв. «теоретическим» специальностям медицинского факультета.

Стр. 10. Учитывался ли переход в другие университеты?

Стр. 14. Казанский никуда не эмигрировал.

Стр. 15. В 1902 г. министром нар. просв. был не Зенгер.

Стр. 16. О Левашове следовало указать, что он был – в результате «подсыпки» – выбран в IV Гос. думу, где стал председателем фракции крайне-правых.

Стр. 17. «Классицизм» – это направление в искусстве. Очевидно, автор хотел сказать о преувеличенном внимании к классической филологии и к изучению античности.

Стр. 17. Но Щепкин, уволенный из университета, как из подписавших «Выборгское воззвание», в те годы в университете не работал.

Стр. 18. Здесь было бы уместно вспомнить и выдающегося математика С.О. Шатуновского.

Студентство у визвольній боротьбі

Стр. 2. Уместно было бы напомнить, что еще в 1859 г., т. е. незадолго до основания университета студенты лицея создали тайный кружок «Общество добрых целей», открытие которого было приурочено к 14 декабря. Целью кружка было создание воскресных школ. Интересно было бы также отметить, что одеситы-студенты Московского университета создали «1861 г. «Одесский кружок»» (см. «Вопросы архивоведения», 1960, № 6, стр. 50). Это говорит о том, что революционные традиции одесского студенчества сложились еще до открытия университета.

Стр. 8-9, 20, 21, 28, 30, 36, 46 – перегрузка общеизвестными фактами из «общей» истории революционного движения.

Стр. 14. Об отставке Мечникова, об адресе студентов говорилось уже раньше.

Стр. 29. Студенческие черносотенные организации вели борьбу не только с с-д., но вообще со всеми демократически и оппозиционно настроенными студентами.

Стр. 33. Слово «верноподданные» речи» надо вычеркнуть. Это не увязывается с тем, что сказано дальше. И была ли та «передовая» профессура, если слово «левые» берется в кавычки.

Стр. 55. Формулировку о либералах надо было уточнить. Это не увязывается с ленинской цитатой.

Стр. 60. Что значит «виборні початки»? Очевидно так забавно перевели русское выражение: «выборные начала»! Надо «виборні засади» или «виборні принципи».

Стр. 69. Об убийстве студента Иглицкого говорилось и раньше. Но нигде – к слову – не было сказано, что этот факт стал предметом запроса в Госуд. думе.

Давая в целом высокую оценку этой главе, построенной в значительной мере на новом материале, надо сказать, что авторам не удалось четко и последовательно размежевать материалы этой главы и глав по «общей» истории университета. Отсюда много повторений, редакционных неувязок.

Удивляет, что ни в этой, ни в предшествующих главах ничего не сказано о Высших женских курсах, которые – по сути и были чем-то вроде филиала университета. После революции Высшие женские курсы были влиты в университет. Поэтому игнорирование Высших женских курсов в истории университета представляется неоправданным.

Университет в 1920-33 гг.

Стр. 3. Автор считает, что преемником университета в те годы было только ИНО. Это совершенно неверно. Из Гумобина (о котором сказано слишком мало) – прямого преемника университета – вырос, с одной стороны, ИНО, с другой стороны, Инархоз (на базе бывшего юридического факультета, причем следует помнить, что дореволюционные юридические факультеты включали в себя и элементы совр. экономических факультетов: в них были кафедры политической экономии, статистики, финансового права (точнее финансов).

Следовало бы сказать чуть больше об Археологическом институте, в котором было два отделения: археологическое и архивоведческое. Во главе института, работавшего по очень интересной программе, стоял виднейший литературовед и текстолог Ю. Г. Оксман.

Стр. 6. Очевидно речь идет не о «максимуме», а о «минимуме».

Ничего не сказано о таком институте тех лет, как «ревкомы» при Ректорах.

Стр. 17. Удивляет ссылка. Разве не сохранилось ни одного экземпляра этой книги?

Стр. 19. Готалов тогда не считался историком (ведь у него нет ни одного исследовательского труда в области истории), а только «видным специалистом в области педагогики».

Университет в 1933-1941 гг.

Стр. 1. Решение о восстановлении университетов на Украине надо было полнее обосновать и связать с общим ростом нашей культуры, усилением внимания к науке и т. д., как результат подъема экономики и культуры советской страны, изживания разных левацких «загибов» и т. д.

Стр. 4. Следовало сказать, что студенты экономич. факультета были переданы Одесскому кредитно-экономическому институту.

Стр. 23. Перечень академиков и чл.-корр. приводится во второй раз (см. стр. 10). Ничего не сказано об ущербе, который был нанесен университету необоснованными репрессиями 1937 г.

Университет в 1941-45 гг.

Стр. 1. Почему не сказано, что Колесников, Адамов, [? – нерозб. прізвище – О. М.] пали смертью храбрых? Конечно, список преподавателей университета, погибших на фронте, следовало бы пополнить.

Стр. 19. Почему не отмечен день 2 сентября 1944 г., когда в Одессу возвратился из эвакуации Одесский университет?

Университет в послевоенные годы

Стр. 7. Продумать формулировку о XIX съезде.

Стр. 8. Перегрузка формально-статистическими данными.

Исторические науки

Стр. 2. Следовало бы напомнить об историках, работавших в лицее. Но ведь Южно-русский исторический архив не был создан!

Стр. 6. Разве Перетяткович оставил след в разработке истории Одессы?

Стр. 22. Следовало бы отметить работы Авальяни о крестьянских восстаниях.

Впоследствии Авальяни стал одним из основателей Тбилисского университета.

Стр. 23. По моему убеждению, дается преувеличенная оценка научного значения трудов Трефильева, в научном отношении чрезвычайно посредственного профессора, примыкавшего к правой профессуре. Та уничтожающая критика его диссертации, которая была дана одним из крупнейших русских дореволюцион. историков (Павловым-Сильванским, стоявшим, конечно, в политическом отношении на более «левых» позициях, чем Трефильев), была в целом справедлива. К стати, на стр. 39а неожиданно высоко оценивается компиляция Трефильева о южных декабристах. Если уже говорить о «первооткрывателе» этой темы, то это был Ю. Г. Оксман (в 1924 г. опубликовавший работу по этому вопросу).

Стр. 29. Надо было бы больше сказать о талантливом Бицилли, его книге «Салимбене». Бицилли принадлежал к «левым».

Стр. 32. Левым с-р. Щепкин стал не в 1906 г., а примерно в конце 1917 г.

Стр. 40. Перечисленные здесь работы выполнены [? – нерозб. одне слово – О. М.] не работниками университета.

Стр. 41. Какое отношение к одесскому университету имеет книга А. Гуковского?

Стр. 48. Выдающийся историк О. Л. Вайнштейн заслужил более подобного очерка.

Философия

Стр. 2. Очевидно, речь идет об университетском уставе 1884 г.

Политическая экономия

Стр. 4. О проф. Каткове сказано только, что он был сторонником вульгарной политич. экономии. А в очерке юридических наук (стр. 8) он характеризуется более точно, как «махровый мракобес».

Стр. 7. Перечисленные здесь труды проф. Тиктина, по видимому, никогда не были опубликованы.

Вообще очерк по политич. экономии очень обеднен, так как составители игнорируют ИНХ.

Филологические науки

Стр. 1-2. Почему изложение начинается с характеристик деканов (по другим факультетам такого иерархического подхода к профессуре нет).

Стр. 3. Авторами не использован недавно вышедший том писем Ягича, в котором есть большой материал по его одесскому периоду (см. «Письма Ягича к русским ученым», М, 1963, стр. 62 и сл.).

Стр. 5. Следовало бы указать, что в 1922 г. был издан том трудов, посвященный юбилею Ляпунова, в котором приняли участие виднейшие филологи страны.

Стр. 6. Не указано, что А. И. Томсон был чл.-корр АН СССР.

Стр. 11. Надо было сказать, что основной специальностью Дложевского была греческая эпиграфика.

Стр. 15. Не Баркин, а Бархин (Константин Борисович, впоследствии видный литературовед-популяризатор, методист, публицист, писавший под псевдонимом Иновин).

Стр. 18. Следовало отметить реакционность позиции Вилинского.

Стр. 23. Следовало вспомнить, что Кирпичников был автором содержательного очерка культурной истории Одессы (в первой половине XIX в.).

Стр. 37. Не следовало бы редакционно выправить последний абзац?

Юридические науки

Стр. 1. Не нужно ли было сказать насколько слов о преподавании юридич. наук в предшественнике университета – лицее?

Стр. 7. Десять трудов Казанского – это отдельные оттиски из его основного труда – «Всемирные администрат., союзы», научное значение которых преувеличено.

Стр. 15. О Васковском следовало сказать, что он уехал в Польшу, где возглавлял один из университетов (принадлежит и там к числу прогрессивной профессуры).

Стр. 17. Почему не сказано об Э. Я. Немировском, крупном криминалисте, авторе фундаментального труда «Основы уголовного права» и мног. других?

Не вспомнили об И. А. Хмельницком, профессоре-коммунисте (с 1918 г.), читавшем трудовое право, отце первого наркомюста Украины – А. И. Хмельницкого.

Педагогические науки

Стр. 9-15. Думаю, что совершенно неуместно так подробно излагать отношение различных преподавателей к реформе средней школы. К тому же здесь в одну кучу свалены представители разных общественно-политических лагерей (реакционер Деревицкий и «левый» Ланге).

Стр. 21. Нет ли преувеличения в утверждении, что Готалов-Готлиб был «чудовым педагогом»? У некоторых его слушателей сложилось совсем иное представление!

Психология

Этот очерк по своей структуре резко отличается от других. В нем очень обобщено (и к тому же весьма кратко) говорится о деятельности кафедры в целом, но не выделяется вклад в развитие ни самого руководителя кафедры проф. Элькина, выдающегося ученого, ни отдельных сотрудников кафедры.

Почему ничего не сказано о деятельности в Одессе такого крупнейшего советского психолога, как С. Л. Рубинштейн, впоследствии чл.-корр. АН СССР, действит. члена Академии Педагогических наук, лауреата гос. премии? Кстати, этот же С. Л. Рубинштейн не упомянут в очерке истории научной библиотеки, которую он возглавлял в течение ряда лет.

Биология

Стр. 19. Почему не указано, что Криштофович стал чл. – корресп. АН СССР?

Стр. 42. Упомянутые «студенты» Н. Загоровский и Д. Рубинштейн стали видными учеными. С. Соболев – тоже (лауреат госуд. премии), В. Ковальский – тоже лауреат ленинской премии – 1964 г.).

Стр. 53. Полагаю, что о Бабкине надо было сказать больше. Почему не упомянут среди питомцев университета такой ученый мирового значения, как Хавкин?

География

Стр. 1. (также 40) говорится о значительном вкладе в науку Синцова, а в первой главе – там, где идет речь об его позорной роли в деле Ковалевского – Синцов охарактеризован, как «пигмей в науке». Что верно?

Библиотека

Стр. 8. Разве в Одессе был Коммерческий институт? (может быть, речь идет о Коммерческом училище?)

Не указано, что в 1928 г. при библиотеке была учреждена аспирантура (под руководством проф. С. Л. Рубинштейна).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Подготовленная коллективом работников университета книга является ценным и содержательным научным трудом. Он будет заметным вкладом в литературу по истории высшей школы нашей Родины. Нет сомнения, что к этой книге будут часто обращаться историки науки и культуры, которые найдут в ней много свежих и интересных материалов. Книга привлечет к себе внимание и широких читательских кругов, в первую очередь студенчества.

Необходимо принять все меры, чтобы рукопись – после внесения некоторых исправлений, уточнений и дополнений (о которых говорилось выше) – как можно скорее пошла в производство.

Доктор историч. наук, профессор С. Я. Боровой   20 января 1965 г.

ПРИМЕЧАНИЕ. В рецензируемой мною рукописи отсутствовал текст главы «Университет в 1917-1920 гг.». Поэтому я не имею возможности что-либо сказать об этом в высшей степени ответственном разделе.

(С. Я. Боровой)

ЗАМЕЧАНИЯ О ГЛАВЕ «ПЕРЕБУДОВА В ПЕРШІ РОКИ ПІСЛЯ ПЕРЕМОГИ ЖОВТНЯ»

Эта глава, на мой взгляд, недостаточно полно освещает события того времени.

В ней совершенно не говорится о деятельности студенческих организаций, так назыв. «Коалиционного совета» и друг. Между тем следует иметь в виду, что и в

студенческой среде шла тогда острая политическая борьба, ярко отражавшая все противоречия и все своеобразие той бурной эпохи.

Из изложения, сколько можно судить, совершенно выпал период между февралем и октябрем 17 гг. Между тем, в эти месяцы в истории университета было много интересных событий: устранение профессоров-назначенцев, восстановление «университетской автономии» и мног. друг.

На стр. 6 не названы руководители «Ревстуда», не названы имена ректоров университета в те годы.

Но непропорционально много места (стр. 6-9) уделено изложению основных положений «Времен. правил об управлении высшими учебными заведениями», утвержд. на Украине в 1919 г. Эти правила, в Одессе – во всяком случае – не действовали.

17 марта 1965 г.

(проф. С. Я. Боровой)

А. Е. Музычко

кандидат исторических наук,
доцент кафедры истории Украины
Одесского национального университета им. И.И. Мечникова,
12, ул. Елизаветинская, Одесса, 65082, Украина
e-mail: sandro06@ukr.net

ТРИ МАЛОИЗВЕСТНЫЕ РЕЦЕНЗИИ НА ЮБИЛЕЙНЫЕ ИЗДАНИЯ ОДЕССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. И. И. МЕЧНИКОВА: АВТОРЫ, ТЕКСТЫ, КОНТЕКСТЫ

Предметом этой статьи является критический анализ истории и историографии Одесского государственного университета имени И. И. Мечникова – предшественника современного Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, – который выражен в рецензиях одесских авторов, историков С. Борового, В. Галяса и правозащитника, литератора, диссидента В. Барладяну на три юбилейных издания – 1968, 1991 и 2000 годов.

Ключевые слова: рецензии, юбилейные издания, Одесский государственный университет им. И. И. Мечникова.

О. Ye. Muzychko

Cand. Sc. (History),
Docent of Department of the History of Ukraine
of the Odesa I. I. Mechnikov National University,
12, Elisavetinska St., Odesa, 65082, Ukraine,
e-mail: sandro06@ukr.net

THREE LITTLE-KNOWN REVIEWS ON THE ANNIVERSARY EDITIONS ON HISTORY OF ODESA I. I. MECHNIKOV STATE UNIVERSITY: THE AUTHORS, THE TEXTS, THE CONTEXTS

The subject of this work is the critical analysis of the history and historiography of Odesa I. I. Mechnikov State University – the predecessor of modern Odesa I. I. Mechnikov

National University, – which is expressed in the reviews of Odessa’s authors in the second half of the XX century – such historians as S. Borovoy, V. Galyas and the human rights activist, the writer, the dissident V. Barladyanu – in three anniversary editions of 1968, 1991 and 2000 years.

The purpose of the work is to introduce the little-known texts into historiographic circulation, to analyze their merits and demerits according to a current condition of historical thought.

A biographic method, which allowed to connect reviewers opinions on the university history with their lives, national, public positions and general scientific views; A comparative method by means of which distinctions in positions of critics and geneticists allowed to track sources of the opinions used in the work.

The results of the work are: the factual and theoretical value of reviews for understanding the history of Odesa University, the fuller study of intellectual biographies of the authors of the reviews, the importance of reviewers – V. Galyas and V. Barladyanu for formation a Ukrainian centrist vision of the history of university. And it in spite of the fact that some theses of reviewers have already caused the objections nowadays.

Scope of the results of the work is the course of teaching of a source study and a historiography of Ukraine history, the study of local lore, the history of the higher school, the metascience.

The results of the work show that in the source study a potential of the historiography of Odesa University isn’t settled yet. It’s necessary to pay much attention on reflection of works within the history of Odesa University. Modern works not always consider potential of hand-written heritage.

Keywords: reviews, anniversary editions, Odesa I. I. Mechnikov National University.